

چگونگی تفکیک صادرات نفتی و غیرنفتی

رضا بنایی*

تاریخ پذیرش ۸۹/۲/۴

تاریخ دریافت ۸۸/۱۰/۱۹

صادرات به تنهایی دارای آثار مثبت و فواید فراوانی در اقتصاد کشور است. با این حال به دلیل آثار متفاوت صدور کالاهای مختلف، تقسیم‌بندی‌های گوناگونی در این خصوص انجام می‌گیرد، اهم این تقسیم‌بندی‌ها، تفکیک صادرات به دو بخش نفتی و غیرنفتی است که از اهمیت بسزایی در تحلیل روند رو به رشد صادرات غیرنفتی برخوردار است.

اهمیت این تفکیک از چند منظر قابل تأمل است: نخست آنکه نتیجه آثار اقتصادی هریک از انواع صادرات نفتی و غیرنفتی، متفاوت است و از اهمیت بسیاری برخوردار است؛ دوم اینکه قرار گرفتن کالاها در دو بخش نفتی و غیرنفتی به سبب وجود تفاوت‌ها از جمله در زمینه معافیت‌های مالیاتی و یا مشوق‌های صادراتی است.

مقاله حاضر ضمن بررسی ایرادهای تعاریف فرآورده‌های نفتی، ابتدا به تعاریف و مفاهیم علمی و صنعتی در این خصوص می‌پردازد و سپس با توجه به نظام هماهنگ طبقه‌بندی و کدگذاری کالا^۱ فصول اصلی این قسمت را بررسی و بیان می‌کند.

نتایج حاصل از این بررسی نشان می‌دهد تعاریفی که مبنای تهیه آمار بازرگانی خارجی کشور در مورد صادرات فرآورده‌های نفتی را تشکیل می‌دهد، چندان مطمئن نیست. به همین دلیل پیشنهاد می‌شود با کمک و هم‌فکری استادان دانشگاه، صاحب‌نظران و مراجعه به منابع علمی نظیر آنچه در این مقاله به‌عنوان مرجع بدان اشاره شده است، تعریفی از اقلام نفتی ارائه شود که به فرآورده‌های دست اول نفت و گاز که اختصاصاً در فصل ۲۷ نمانکلاتور نظام هماهنگ طبقه‌بندی و کدگذاری کالا طبقه‌بندی می‌شود، محدود نگردد.

* پژوهشگر ارشد و مشاور معاونت بازرگانی وزارت بازرگانی؛

E-mail: banaee.reza@yahoo.com

1. The Harmonized Commodity Description and Coding System (HS)

کلیدواژه‌ها: صادرات نفتی و غیرنفتی؛ سیستم نظام هماهنگ طبقه‌بندی و کدگذاری کالا؛

فصول کالایی

طبقه‌بندی JEL: F19

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مقدمه

پیش از اینکه تعریف یا طبقه‌بندی خاصی که مبنای آمار صادرات به تفکیک نفتی و غیرنفتی است ارائه شود - یعنی تا حدود سال ۱۳۸۰^۱ که به اعتبار صورت جلسه‌ای در مقدمه تحلیل‌های آماری گمرک غیر از نفت خام، گاز طبیعی، نفت کوره، نفت سفید و میعانات گازی که شرکت ملی نفت ایران و شرکت ملی گاز ایران صادر می‌کنند، ماده معدنی، شیمیایی یا فراورده‌های نفتی و پتروشیمی را نیز در زمره صادرات غیرنفتی گزارش می‌کردند - هر جا از صادرات غیرنفتی سخن به میان می‌آمد، عمدتاً هر آنچه به نفت، گاز و فراورده‌های پالایشگاه‌های نفت و گاز دولت محدود می‌شد، از این طبقه‌بندی خارج بود، بدون اینکه صراحتاً فراورده‌های نفتی را به اعتبار صدور آن به وسیله شرکت‌های مذکور یا غیر آنها در دو بخش قرار داده باشند، که در نتیجه، با این طبقه‌بندی (صورت جلسه مذکور) زمانی که بحث صادرات غیرنفتی به میان می‌آید، عملاً برخی فراورده‌های نفتی که سهم آنها از کل صادرات غیرنفتی به معنای اخص بسیار است، با همین تلقی در زمره غیرنفتی‌ها قلمداد می‌شوند.

همان گونه که کارنامه صادرات سال‌های متمادی نشان می‌دهد (به‌طور مشخص از دهه ۱۳۳۰ تا کنون) صرف نظر از نحوه تفکیک اقلام نفتی از غیرنفتی، جز نفت، گاز و محصولات پالایشگاهی همین مواد، غیر از یکی دو سال نخست دهه ۱۳۳۰، موازنه منفی در تجارت خارجی همواره خودنمایی می‌کند، هر چند از شروع نخستین برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تا این اواخر، تحلیل آمار بازرگانی خارجی بدون نفت و گاز به شرحی که در صورت جلسه مذکور آمده است، حکایت از تحقق اهداف کمی برنامه‌های توسعه‌ای، قریب صددرصد، یا اندکی بیشتر و کمتر در بعضی مقاطع از ارقام پیش‌بینی شده در برنامه‌ها دارد.

---

۱. در همه موارد در گزارش‌های آماری گمرک جمهوری اسلامی ایران تذکری بدین شرح داده شده است: براساس صورت جلسه تعیین تکلیف ثبت آمار صادرات فراورده‌های نفتی مورخ ۱۳۸۰/۱/۲۸، به‌جز اقلام نفت خام، گاز طبیعی، نفت کوره، نفت سفید، مایعات گازی که شرکت ملی نفت ایران و شرکت ملی گاز ایران صادر می‌شود، بقیه اقلام فراورده‌های نفتی، جزء آمار صادرات غیرنفتی ثبت می‌شود و در همه عبارات و جداول منظور از صادرات یا صادرات غیرنفتی، صادرات کالاهای غیرنفتی فراورده‌های نفتی بدون احتساب موارد ذکر شده است.

تعریف نشدن «فراورده‌های نفتی» برای تمییز آن از غیرنفتی به‌طور شفاف و مبتنی بر منابع علمی و اتکا به تعریف صورت جلسه مذکور و صورت جلسه‌های بعدی که درخصوص تفکیک و طبقه‌بندی کالاهای نفتی و غیرنفتی برای تعیین موارد مشمول معافیت از مالیات موجب می‌شود اقلامی که از لحاظ علمی یا اصول طبقه‌بندی‌های بین‌المللی فراورده‌های نفتی محسوب می‌شوند، در زمره آمار فراورده‌های غیرنفتی به‌شمار آیند و به همین عنوان در آمار بازرگانی خارجی نمایش داده شوند و حتی آن بخش از کالاهای مذکور در صورت جلسه ۱۳۸۰/۱/۲۸ نیز در صورت صدور به‌وسیله غیر از شرکت‌های ملی نفت و گاز ایران نیز در آمار صادرات کالاهای غیرنفتی وارد شوند، که به این ترتیب افزون‌بر احتمال بزرگ‌نمایی صادرات اقلامی که در همین آمار نمایش داده می‌شوند، چه از لحاظ وزن و چه از نظر ارزش که متضمن وجود منافی برای صادرکننده در غیاب روش پیمان‌سپاری ارزی است (تسهیلات، امتیاز واردات در مقابل صادرات، جوایز صادراتی و غیره) نتایجی را پیش روی صاحب‌نظران، کارشناسان و تحلیلگران قرار می‌دهد که در نتیجه موجب می‌شود، در اتخاذ سیاست‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای و ارزیابی توفیق یا عدم توفیق هر یک دچار انحراف شوند.

در این مقاله کوشش شده است، ضمن بیان نارسایی‌ها در تعریف موجود؛ برای ثبت آمار فراورده‌های غیرنفتی که اساس آمار بازرگانی خارجی قرار می‌گیرد، طبقه‌بندی‌های کالایی برای اهداف بازرگانی، گمرکی و آمار و طبقه‌بندی علمی ارائه شود که چگونگی تفکیک فراورده‌های نفتی و غیرنفتی را مشخص می‌کند.

۱ نارسایی و ایراد در تعریف فراورده‌های نفتی

۱-۱ ایراد شکلی

احصای چند قلم فراورده به‌شرح نفت خام، گاز طبیعی، نفت کوره، نفت سفید و میعانات گاز بدون تفکیک به صورتی که معلوم کند، مشتقات و ترکیبات این مواد که عموماً از هیدروکربورها تشکیل می‌شوند، آیا براساس مبانی علمی، فراورده‌های نفتی یا غیرنفتی

محسوب می‌شوند یا خیر؟ و اینکه شرط پذیرش این اقلام به‌عنوان فراورده نفتی که محدود به موارد مذکور بوده، صدور آنها به‌وسیله شخص معین است (شرکت ملی نفت ایران و شرکت ملی گاز ایران) برخلاف تعاریف علمی و طبقه‌بندی‌های معمول و پذیرفته شده است؛ نظیر طبقه‌بندی «نظام هماهنگ شده توصیف و کدگذاری کالا». این طبقه‌بندی مبنای مناسبی برای تفکیک اقلام موضوع صادرات و واردات در استخراج آمار بازرگانی است.

کدهای ۶ و ۸ رقمی^۱ معرف نوع و گروه کالا در هر زمینه از جمله در مورد فراورده‌های نفتی و غیرنفتی است، که برخلاف صورت جلسه مذکور، به‌درستی مبنای تفکیک اقلام نفتی و غیرنفتی است.

۱-۲ ایراد ماهیتی

در بیان هر اصطلاح که دربرگیرنده گروهی کالا یا موجب تفکیک آنها از کالای دیگر است، برای پرهیز از اشتباه در طبقه‌بندی به هر منظور معینی، نظیر همین موردی که در این تفکیک مبنای آمار صادرات کالاهای نفتی از غیرنفتی بوده است، قاعداً نباید برخلاف متون علمی یا قراردادی مبتنی بر تعاریف علمی توصیه دیگری به‌عمل آمده باشد. ولی ملاحظه می‌شود که بنا به دلایلی این قاعده رعایت نشده است، یعنی در مقطعی برای هماهنگی با برنامه‌های اصلی و اطمینان از تحقق اهداف کمی برنامه‌ها به اعتبار صادرات به‌وسیله بخش خصوصی، صرف نظر از ماهیت بعضی اقلام که اتفاقاً از لحاظ کمی در نمایش صادرات مؤثر است، برای اینکه بتوان آن محصول یا اقلام خاص را جزء صادرات غیرنفتی قلمداد کرد، مبنای را دخالت بخش خصوصی در صادرات آنها قرار داده‌اند، غافل از اینکه چنین معیاری موجب انحراف از نتایج و نمایش آماری می‌شود که با همین گرایش به‌دست آمده است.

بنابراین، تعریف فراورده نفتی بدون در نظر گرفتن مآخذی مثل فرهنگ واژه‌های

---

۱. ۶ رقمی بین‌المللی، ۸ رقمی به اعتبار ۶ رقم اول از سمت چپ بین‌المللی و منطبق با همان است و دو رقم بعدی زیر تعرفه داخلی خاص هر کشور با حفظ اصل طبقه‌بندی مبتنی بر ۶ رقم اول است.

علمی، صنعتی و منابع دانشگاهی و براساس سلیقه یا مصلحت و هر بهانه دیگر همچون تعریف موضوع صورت جلسه مذکور اعتبار چندانی ندارد. مخصوصاً وقتی ملاحظه می شود این طبقه بندی در عین حال برحسب اینکه صادر کننده شرکت ملی نفت و گاز ایران باشد یا غیر آن، می تواند فرآورده نفتی محسوب شود یا نشود.

۲ تعاریف و مفاهیم علمی مربوط به فرآورده های نفتی^۱

۲-۱ واژه نامه های علمی و صنعتی

فرآورده های نفتی به هر آنچه از نفت، گاز طبیعی، رسوبات معدنیات قیری مثل گازولین^۲، روغن های روان کننده معدنی، گریس، کک نفت^۳، روغن های مواد قیری و سولفور گفته می شود.

فرآورده های نفتی ترکیباتی هیدروکربنی شامل موادی مرکب از هیدروژن و کربن در اشکال مولکولی گوناگون است که بسیاری از آنها در طبیعت موجود است و برخی نیز به دلیل امکان جابه جایی در روند تجاری از تغییر یک ماده به ماده دیگر تبدیل می شود بدون اینکه هریک از مواد، خواص شیمیایی و فیزیکی خود را از دست دهند، مثل تبدیل حالت گازی به مایع در حمل و نقل.

خواصی همچون غلظت و درجه اشتعال معیاری است برای اطمینان از کاربرد این فرآورده ها به عنوان فرآورده نفتی، از جمله:

- گاز طبیعی متان با پایین ترین نقطه جوش و کمترین پیچیدگی در ساختار شیمیایی؛

در میان تمام هیدروکربورها از شاخص ترین اشکال گازی بین فرآورده های نفتی است؛

- گازولین (سوخوت موتور) که ترکیبی از هیدروکربورها با درجه جوش زیر ۲۰۰ درجه

سانتیگراد یا ۳۹۰ درجه فارنهایت و مورد مصرف در موتورهای پیستونی درون سوز جرقه ای است؛

- کروزین^۴ (نفت چراغ)؛

1. Petroleum Products
2. Gasoline
3. Petroleum Coke
4. Kerosine

- سوخت دیزل،^۱ مایعی با درجه احتراق بالاتر از گازولین و نفتا؛

- نفت خانگی^۲ شامل کروزین؛

- آسفالت طبیعی^۳؛

- کک نفت، پسماند سیاه‌رنگ و جامدی است که از طریق تجزیه و تریق یا تقطیر

نفت یا روغن معدنیات مواد قیری به دست می‌آید و در ساخت الکتروود زغالی و همچنین

برای سوخت استفاده می‌شود؛

- گاز مایع^۴؛

- روغن‌های روان‌کننده^۵؛

- موم پارافین^۶؛

- قیر^۷.

و فراورده‌های پایین دستی نفت که شامل:

- پروپان؛

- سوخت‌های مایع مخلوط؛

- فراورده‌های پتروشیمی^۸، ترکیبات شیمیایی است که از نفت یا گاز طبیعی (آخال یا

یا گازهای هیدروکربنی سبک) به عنوان مواد اولیه ساخته یا بازیافت می‌شود، این مواد

عموماً در گازهای طبیعی یافت می‌شود.

۲-۲ برخی دیگر از تعاریف محصولات نفتی

- از نظر بین‌المللی، تعریف سازمان اطلاعات انرژی^۹ از فراورده‌های نفتی به شرح زیر است:

1. Diesel Fuel
2. Domestic Fuel OIL
3. Asphalt
4. Liquefied Petroleum Gas (LPG)
5. Lubricating Oil
6. Paraffin Wax
7. Tar
8. Petro Chemical-products
9. Energy Information Administration (EIA)

«محصولات نفتی به سه گروه اصلی طبقه‌بندی می‌شود: سوخت مانند بنزین موتور و نفت کوره، محصولات نهایی غیرسوختی مثل حلال‌ها و روغن‌های روان کار و خوراک صنایع پتروشیمی (مواد اولیه مصرفی) مثل انواع گازهای پالایشگاهی» (وزارت نفت، نامه شماره ۱۵۷۳۱-۳۰/۴ مورخ ۱۳۸۶/۶/۱۸).

مطابق تعریف فوق، محصولات پتروشیمی جزء مواد نفتی محسوب نمی‌شوند. در واقع، به دلیل تغییرات شیمیایی که در فرایندهای پتروشیمی رخ می‌دهد، محصولات پتروشیمی که از گاز و مواد نفتی تولید می‌شود از نظر ماهیت کاملاً متمایز از مواد نفتی هستند.

براساس پیشنهاد ارائه شده در گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی مواد نفتی را می‌توان چنین تعریف کرد: کالاهایی که فقط از نفت خام یا گاز طبیعی طی یک فرایند فیزیکی تولید شوند و در زمره مواد سوختی باشند، در سبد مواد نفتی قرار می‌گیرند. بنابراین، سه شرط اساسی در تعریف مذکور وجود دارد که عبارت است از:
- نفت خام یا گاز طبیعی باشد و یا ماده اولیه آن کالا نفت یا گاز باشد؛
- تحت یک فرایند فیزیکی تولید شوند؛

- به‌عنوان یک سوخت در مقیاس بالا قابل تولید باشد (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۸۷، شماره مسلسل ۹۰۰۵).

تبصره «۱» - هرگاه دو شرط از سه شرط فوق برقرار باشد، آن ماده شامل نتیجه تعریف فوق خواهد بود.

تبصره «۲» - محصولات مشابهی که از منابع غیرنفتی مثل زغال‌سنگ و ضایعات کشاورزی تولید شوند، در سبد مواد نفتی قرار نمی‌گیرند. برای مثال، اتانول و متانول را می‌توان از محصولات و در برخی موارد ضایعات کشاورزی تولید کرد، ولی چون فرایند تبدیل آنها یک فرایند شیمیایی است و ماده اولیه آنها غیر از نفت یا گاز است، آن محصولات شامل قوانین حاکم بر سبد نفتی کشور نمی‌شوند.

تبصره «۳» - محصولاتی که از برج تقطیر حاصل می‌شوند و به‌صورت ماده پایه یا

خوراک در یکی از واحدهای پتروشیمی استفاده می‌شوند با دارا بودن دو شرط از شرایط مذکور در سبد نفتی جای می‌گیرند.

براساس تعریف فوق، همه محصولات پالایشگاهی که از برج تقطیر گرفته می‌شوند و دارای ارزش سوختی است، در سبد مواد نفتی قرار می‌گیرند. محصولات پایینی برج تقطیر و همچنین نفت خام و گاز طبیعی نیز با داشتن دو شرط از سه شرط اساسی فوق در این سبد قرار می‌گیرند. حال با توجه به شرط سوم از شرایط سه‌گانه مذکور، تعریف به گونه‌ای تکمیل می‌شود که ضمن برقراری حداقل دو شرط از سه شرط مورد نظر، مواد دیگری نیز به این سبد اضافه شوند. بدیهی است مطابق مطالب قبلی، این مواد در طیف مواد پالایشگاهی نیست و باید از دسته دوم فرآورده‌های نفتی یعنی محصولات پتروشیمی انتخاب شوند.

تعریف تکمیلی: فرآورده‌های نفتی (معمولاً محصولات پتروشیمی) که طی سال‌های آینده به‌عنوان سوخت فراگیر استفاده می‌شوند، به سبد نفتی کشور وارد می‌گردد.

در توضیح این تعریف تکمیلی باید اذعان داشت که برخی محصولات پتروشیمی هم‌اکنون در سبد سوختی تعدادی از کشورهای جهان قرار دارند و برخی دیگر از محصولات پتروشیمی پتانسیل ورود به بازار سوخت و انرژی را دارند. در ایران نیز چنین محصولاتی پس از انجام سرمایه‌گذاری‌های لازم برای تولید انبوه و امکان جذب آنها در بازارهای داخلی، باید در زمره سبد نفتی کشور قرار گیرند.

این بدان معناست که کل آمارهای موجود صنعت پتروشیمی را نباید در گروه مواد غیرنفتی دانست، بلکه پیرو تعریف تکمیلی فوق بخشی از این آمارها به سبد نفتی اختصاص می‌یابد و در کل موجب کاهش ارقام موجود در صادرات مواد غیرنفتی می‌شود.

۲-۳ نظام هماهنگ طبقه‌بندی و کدگذاری کالا

نمانکلاتور گمرکی شامل تعرفه‌ها،^۱ شماره‌های فرعی (کدهای ۶ رقمی)، یادداشت‌های

قسمت‌ها، یادداشت‌های فصل‌ها، قواعد عمومی برای تفسیر این نظام طبقه‌بندی و کدگذاری کالا در سطح بین‌المللی است که سازمان جهانی گمرک^۱ تدوین کرده و الزاماً به‌عنوان مبنای طبقه‌بندی کشورهای عضو سازمان جهانی تجارت قرار گرفته است.

این نمانکلاتور که اساس آن به سال‌های قبل از ۱۸۵۳ برمی‌گردد، با پیشرفت علوم و فناوری، کشف عناصر در طبیعت، صنایع نوین، برق و الکترونیک و به‌طور کلی کالاهای مورد مبادله جهانی تحول یافته و قادر است با تخصیص کد ۶ رقمی که بعضاً با توسعه زیرتعرفه‌های ملی در کشورها به هشت رقمی یا بیشتر ارائه‌شدنی است، برای شناسایی در مورد اهداف آماری، گمرکی، تجارت، صنعت، حتی کاربرد در حمل‌ونقل و بیمه به کار رود و از این نظر به یک نمانکلاتور چندمنظوره موسوم است.

تدوین این نمانکلاتور نتیجه تلاش صدها متخصص و استاد علوم مختلف است که متناسب با سرفصل‌های آن در سازمان جهانی گمرک از دهه ۱۹۷۰ شروع شده است و کشورهای عضو نیز در روند تنظیم آن تا به آخر قرار گرفته‌اند.

گروه‌های مختلف کالایی، مواد، صنایع، ماشین‌آلات و نظایر آن در تعاریف، جزئیات ویژگی‌ها، خواص و کاربرد، و جوه مشترک و تمایز آنها از یکدیگر مبتنی بر منابع علمی است که در هر مورد مراجعه به این منابع امکان دسترسی به اطلاعات راجع به آنها را میسر می‌کند. از جمله فراورده‌های معدنی و محصولات براساس این مواد به‌ویژه نفت، معدنیات قیری، فسفیل‌های معدنی، گازها و دیگر مواد خالص، یا مخلوط، خام، تصفیه شده و مشتقات نفتی و گازها را می‌توان نام برد که در قسمت مواد معدنی و به‌طور مشخص در فصل ۲۷ از مجموع ۹۷ فصل این نمانکلاتور در بخش‌ها و زیربخش‌های مختلف طبقه‌بندی شده است که فارغ از هرگونه طبقه‌بندی غیرمتعارف که بنا به ملاحظات نظیر آنچه مبنای آمار بازرگانی خارجی قرار گرفته‌اند، که اقلام کالاهای نفتی را اختصاص به صادرات آنها به‌وسیله شرکت ملی نفت و شرکت گاز دانسته‌اند، معمولاً باید همین نمانکلاتور را به‌عنوان مبنا و ضابطه تفکیک اقلام نفتی از غیرنفتی دانست.

علاوه بر فصل ۲۷ در فصل های ۲۹، ۳۲، ۳۴، ۳۶، ۳۸ و ۳۹ نیز برحسب درجه خلوص و تهیه فراورده‌ها براساس فرایند شیمیایی محصولاتی با ساختار شیمیایی مشخص، یا بنا به کاربرد آنها به ترتیب در فصل ۲۹ و دیگر فصول مذکور در بالا فراورده‌های قابل احصا در ذیل عنوان فراورده‌های نفتی که در حقیقت محصولاتی تحت عنوان پتروشیمی است، طبقه‌بندی می‌شوند.

۱-۳-۲ فراورده‌های نفتی فصل ۲۷ طبقه‌بندی نظام هماهنگ شده توصیف و کدگذاری کالا
عنوان این فصل: سوخت‌های معدنی، روغن‌های معدنی و محصولات حاصل از تقطیر آنها، مواد قیری و موم‌های معدنی است که تحت عنوان مذکور، شامل زغال‌سنگ و دیگر سوخت‌های معدنی طبیعی، و نفت یا روغن معدنیات قیری و محصولاتی است که از تقطیر این مواد به دست می‌آید، محصولات مشابه که از راه‌های دیگر به دست می‌آید نیز شامل همین فصل است؛ راه‌هایی مثل ترکیب دوباره، از طریق شیمیایی یا سنتز، تجزیه یا تریق،^۱ اکسیداسیون، موم‌های معدنی و مواد قیری طبیعی از دیگر فراورده‌های این فصل است.
محصولات فصل ۲۷ ممکن است خام یا تصفیه شده باشند، در صورتی که مشابه محصولات این فصل که طبق جدول (الف) پیوست مشخص شده‌اند، به صورت ترکیبات آلی با ساخت شیمیایی مشخص جداگانه عرضه شوند اعم از اینکه به حالت خالص یا از نظر تجاری خالص باشند، در فصل ۲۹ موضوع جدول (ب) پیوست طبقه‌بندی می‌شوند که در هر حال فراورده‌های نفتی محسوب می‌شوند.

متان و پروپان از این قاعده مستثنا هستند. در مورد بعضی ترکیبات که هم در جدول (الف) پیوست و هم جدول (ب) پیوست ملاحظه می‌شوند مثل: اتان، بنزن، فنل، پیریدین دلیل این طبقه‌بندی در دو فصل ضوابط مربوط به خلوص ویژه‌ای است که موجب متمایز شدن آنها می‌شود. بعضی محصولات مندرج در جدول (الف) پیوست از تقطیر (کربونیزه کردن یا تبدیل به گاز کردن) زغال‌سنگ، لینیت یا تورب در خلأ یا کوره‌ها به دست می‌آیند.

گاز کوره‌های بلند، مخلوط‌های گازی، گازهای نفتی و دیگر هیدروکربورهای گازی شکل طبق اقلام جدول (الف) به شکل خام، (گاز طبیعی، گاز حاصل از عمل آوردن نفت)، گاز تهیه شده به طریقه شیمیایی، هرچند گاز متان و پروپان که از لحاظ شیمیایی دارای ساختار مشخصی است، نیز مشمول این جدول است.

هیدروکربورهای این فصل (گازهای نفتی و گازی شکل) که در ۱۵ درجه سانتیگراد تحت فشار ۱/۰۱۳ میلی بار (۱۰۱/۳ کیلو پاسکال) جیوه، گازی شکل است ممکن است به حالت مایع در ظروف فلزی عرضه شوند.

نفت و روغن‌های حاصل از مواد قیری ممکن است به صورت خام یا غیرخام باشند، که در مواد نوع غیرخام آنها که شامل بعضی روغن‌ها و فراورده‌های دارای کمتر از ۷۰ درصد وزنی یا بیشتر نفت یا روغن حاصل از مواد معدنی قیری است، در این فصل باقی می‌مانند در غیر این صورت مشمول جدول (ج) خواهند بود.

۲-۳-۲ فراورده‌های نفتی مشمول فصل ۲۹، طبقه‌بندی نظام هماهنگ شده توصیف و کدگذاری

کالا

از ویژگی‌های محصولات مشمول این فصل این است که:
- ترکیبات آلی با ساخت شیمیایی مشخص را که جداگانه عرضه می‌شوند، تشکیل می‌دهند؛ چه خالص باشد یا نباشد. این محصولات ممکن است در آب حل شده باشند و به صورت مایع باشند یا در حلال‌های دیگر که این عملیات صرفاً برای ایمنی در حمل و نقل این محصولات است، به طوری که حلال‌های به کار گرفته شده برای مایع کردن فراورده، آن را به صورت محصول ثانوی که مناسب مصرف خاص دیگری است تبدیل نکرده باشد.
همچنین اضافه شدن مواد تثبیت کننده برای نگهداری و انبار کردن یا حمل و نقل و یا تسهیل شناسایی که با افزودن ماده ضد گردوغبار یا رنگ کننده یا یک ماده بودار صورت می‌گیرد تأثیری در طبقه‌بندی آنها نخواهد گذاشت و همچنان در جدول (ب) پیوست طبقه‌بندی می‌شوند.

محصولات مشمول جدول (ب) پیوست مثل متالئیدها، هگزامتیلن تترامین و محصولات مشابه، به اشکال گوناگون قرص و نظایر آن به عنوان سوخت مصرف می‌شوند. سوخت‌های این جدول به صورت سوخت‌های آبگون و گازهای سوختی مایع شده عرضه می‌شوند.

- فرآورده‌های نفتی شیمیایی مشمول جدول (ب) پیوست هیدروکربورهای غیرحلقوی است؛ خواه اشباع شده یا اشباع نشده باشند که حاوی کربن و هیدروژن است منتهی در ساختار آنها حلقه وجود ندارد. این هیدروکربورها از مشتقات نفت یا به طریق سنتز به دست می‌آیند.

نوع اشباع شده آنها دارای فرمول کلی (C_nH_{2n+2}) است که به طور طبیعی وجود دارد و از مشتقات نفت محسوب می‌شوند و نوع دیگر یعنی اشباع نشده‌ها از طریق تجزیه حرارتی مواد آلی متعددی مثل گاز روشنایی و محصولات حاصل از شکستن ملکول‌های نفت به دست می‌آید.

همه هیدروکربورهای اشباع شده، گازی شکل یا مایع و عموماً جامدند و حل‌نشدنی در آب. هیدروکربورهای اشباع شده غیرحلقوی این جدول ممکن است از تصفیه نفت یا گازهای طبیعی و یا سنتز به دست آید.

در فصل ۲۹، بر حسب اینکه فرآورده جزء هیدروکربورهای غیرحلقوی اشباع شده یا اشباع نشده باشد، در ردیف ۲۹۰۱ و اگر حلقوی باشد در ردیف ۲۹۰۲ نظام طبقه‌بندی هماهنگ کدگذاری کالا قرار می‌گیرند.

دوسوم دیگر فرآورده‌های نفتی که به طریق شیمیایی به دست می‌آید و به طور مشخص محصول یا کالای فصل‌های ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۶، ۳۸ و ۳۹ طبقه‌بندی را تشکیل می‌دهند، در جدول (ج) پیوست مشخص شده است.

به طور کلی کدهای ۸ رقمی به شرح جدول (ه) پیوست متعلق به همه محصولات و فرآورده‌های نفتی است که عمدتاً عنوان هر یک در جدول (الف)، (ب) و (ج) ذکر شده است.

۳ سهم فصول عمده نفتی از کل صادرات غیرنفتی

نگاهی به روند صادرات اقلام عمده صادرات غیرنفتی از سال ۱۳۸۰، تا پنج‌ماهه ۱۳۸۸

مشخص می کند که سهم اقلام عمده صادرات در فصل ۲۷، ۲۹، ۳۸ و ۳۹ نسبت به کل صادرات غیر نفتی به ترتیب:

- فصل ۲۷ از ۹/۵۵ درصد تا ۲۰/۷ درصد،

- فصل ۲۹ از ۱/۴۹ درصد تا ۱۳/۲۵ درصد،

- فصل ۳۸ از ۰/۸۷ درصد تا ۱/۹ درصد،

- فصل ۳۹ از ۱/۵۴ درصد تا ۴/۹۸ درصد، در نوسان است که در مجموع با توجه به

اینکه این اقلام عمده در عین حال به تمام محصولات فصل ۲۷، ۲۹، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۶، ۳۸ و ۳۹ که در اولی (فصل ۲۷) تماماً فرآورده های نفتی و در بقیه فصول بعضاً محصولات نفتی را تشکیل می دهند، منتهی نمی شود در هر یک از چهار فصل مذکور به شرح جدول (د) پیوست سهم صادرات غیر از آنچه وزارت نفت (شرکت ملی نفت ایران و شرکت ملی گاز ایران) صادر می کند در مورد اقلام عمده صادراتی برای سال های ۱۳۸۰ لغایت ۱۳۸۸ به ترتیب:

۱. سال ۱۳۸۰ معادل ۱۶/۵۵ درصد؛

۲. سال ۱۳۸۱ معادل ۱۲/۹۴ درصد؛

۳. سال ۱۳۸۲ معادل ۱۴/۴۲ درصد؛

۴. سال ۱۳۸۳ معادل ۱۵/۹۳ درصد؛

۵. سال ۱۳۸۴ معادل ۲۱/۰۲ درصد؛

۶. سال ۱۳۸۵ معادل ۱۶/۳۲ درصد؛

۷. سال ۱۳۸۶ معادل ۲۹/۱۸ درصد؛

۸. سال ۱۳۸۷ معادل ۳۰/۵۵ درصد؛

۹. سال ۱۳۸۸ (پنج ماهه) معادل ۲۷/۸۷ درصد کل اقلام صادرات کشور است.

۴ جمع بندی و نتیجه گیری

با توجه به مطالب یاد شده، نباید محصولات یا فرآورده های نفتی را برخلاف آنچه در آمار

بازرگانی خارجی کشور مبتنی بر تعاریف به عمل آمده برای فراورده‌های نفتی، فارغ از هرگونه مبنای علمی نشان داده می‌شود، دانست؛ بلکه باید پذیرفت که رقم صادرات غیرنفتی در صورت محاسبه ارزش صادراتی اقلامی که به موجب جداول پیوست در فصول مختلف طبقه‌بندی کالا به طور اخص فراورده نفتی یا بعضاً براساس نفت و قطران‌های فصل ۲۷ تعرفه گمرکی نظام هماهنگ توصیف و کدگذاری کالا از همین دست محسوب می‌شوند، به مراتب کمتر از آن ارقامی است که در آمارها منتشر و با استناد به آنها رشد صادرات غیرنفتی توجیه می‌شود.

از این رو بسیار حائز اهمیت است که در تعریف فراورده‌های نفتی با استناد به منابع و تعاریف علمی، مخصوصاً طبقه‌بندی مورد عمل در تمام کشورهای عضو ناتو^۱ که جمهوری اسلامی ایران نیز بر همان اساس طبقه‌بندی را انجام می‌دهد (نظام هماهنگ توصیف و کدگذاری کالا) تجدیدنظر کنند و اجازه دهند کار استخراج آمار بازرگانی خارجی مبتنی بر قاعده و اصولی قرار گیرد که تصمیم‌سازی بر اعداد و ارقام درست به نتایج مطلوب‌تری منجر شود.

براساس مطالب یاد شده پیشنهاد می‌شود با کمک و هم‌فکری دانشگاه‌ها و صاحب‌نظران، مراجعه به منابع علمی و آنچه در این مقاله به عنوان مرجع بدان اشاره شده است - بدون اینکه خواسته باشند صرف نمایش آمار و ارقام برای عملکرد و مدیریت سازمان یا وزارتخانه‌های متولی به همان مبانی نظری گذشته تکیه و تأکید داشته باشند - تعریف و تفکیک اقلام نفتی، فراورده‌های دست اول نفت و گاز و حتی مصنوعات و محصولات را ارائه دهند که منشأ نفتی دارند و با ارزش افزوده اندکی فراوری و احتمالاً در زمره صادرات قرار می‌گیرند تا از این پس ابهامی در گزارش‌های آماری مربوط به روند صادرات غیرنفتی و نفتی به وجود نیاید. اتفاقاً در این مقاله این فراورده‌ها و محصولات که عمدتاً پلیمرهای فصل ۳۹ تعرفه گمرکی را تشکیل می‌دهند و در مواردی محصولات نیمه تمام منسوجات از الیاف و نظایر آن منظور نشده است.

پیوست‌ها

جدول الف فهرست فراورده‌های نفتی مشمول فصل ۲۷ جدول طبقه‌بندی مبنای استخراج آمار بازرگانی (ضمیمه قانون و مقررات صادرات و واردات)

زغال‌سنگ	کینولئیک	نفت خام	گاز طبیعی
سوخت‌های جامد	اکریدینیک	اترها	پروپان
انتراسیت	روغن‌های کرئوزوت	اسانس‌های نفت	بوتان
لینیت	زفت	وایت اسپریت	اتیلن
تورب	کک زفت	نفت چراغ	پروپیلن
کک زغال‌سنگ	روغن‌های مواد معدنی قیری خام	نفت کوره	بوتیلن
نیمه کک	قیر نفت	روغن‌های چرب کردن	بوتادین
زغال قرع (گرافیت قرع)	کک نفت	روغن‌های سفید	متان
گاز زغال‌سنگ	صمغ نفت	الکیل‌های مخلوط	اتان
قیر زغال‌سنگ	قیر طبیعی	تری پروپیلن	پروپن
قطران زغال‌سنگ	آسفالت طبیعی	تترا پروپیلن	
قطران لینیت (قیر لینیت)	پلمه سنگ‌های قیری	دی‌ایزو بوتیلن	
قیر تورب	ماسه‌های قیردار	تری ایزو بوتیلن	
بنزول	آسفالت	اوکتیلن‌ها	
تولوئول	سنگ آسفالت‌دار	نونیلن‌ها	
کسیلول	سنگ‌های آهکی قیری	روغن مخصوص ترانسفورماتورها	
نفتالین	کات بکرها	روغن‌های برش	
فنل‌ها	تارما کادام	روغن‌های شستشو	
روغن کرئوزوت	ماستیک‌های آسفالت	مایعات برای انتقال هیدرولیکی	
حلال نفتا	اسکال واکس	وازلین	
روغن نفتالئیک	موم تورب	موم پارافین	
روغن‌های آنتراسنیک	اوزو کریت	موم نفتی	
محصولات فنلیک	اوزو کریت	موم اسلاک	
محصولات پریدیک	موم لینیت		

جدول ب فهرست فرآورده‌های نفتی دارای ساخت شیمیایی مشخص فصل ۲۹

سیکلوبوتان (گاز)	هگزن‌ها: (مایع) (۵ تا ۱۵ اتم کربن) (جامد) (بیش از ۱۵ اتم کربن)	اتان و اتیلن (درجه خلوص برابر یا بیشتر از ۹۵ درصد)
سیکلوپنتان (مایع)	هپتن‌ها: (مایع) (۵ تا ۱۵ اتم کربن) (جامد) (بیش از ۱۵ اتم کربن)	پروپیلن (با درجه خلوص برابر یا بیشتر از ۹۰ درصد)
دکاهیدرو نفتالین (مایع)	اوکتن‌ها: (مایع) (۵ تا ۱۵ اتم کربن) (جامد) (بیش از ۱۵ اتم کربن)	بوتان (حاوی حداقل ۹۵ درصد N-Butane یا ایزو بوتان)
سیکلوبوتن (گاز)	پروپادین (آلن)	بوتن‌ها، بوتادین‌ها (با درجه خلوص بیش از ۹۰ درصد)
سیکلونپتن (مایع)	بوتا ۱ و ۲ دی یین	هیدروکربورها با ساخت شیمیایی مشخص (غیر از متان و پروپان)
سیکلو اوکتاترین (مایع)	دو متیل بوتان	
آزولن (جامد)	استیلن	اترها، اسانس‌های نفت، وایت اسپریت، نفت گاز، روغن‌های چرب کردن، وازلین، پارافین (حاصل عملیات جداگانه با ساختار شیمیایی مشخص به حالت خالص یا از لحاظ تجاری خالص)
بنزن (با درجه خلوص بیش از ۹۵ درصد حجمی)	پروپین	گاز اتان (با ۲ اتم کربن)
پاراسی من (مایع)	بوتین	گاز بوتان (با ۴ اتم کربن)
تترا هیدرو نفتالین (مایع)	متیل استیلن	پنتان‌ها (مایع) (با ۵ اتم کربن)
بی فیل متان (مایع)	اتیل استیلن	هگزان‌ها (مایع) (با ۶ اتم کربن)

جدول ب فهرست فراورده‌های نفتی دارای ساخت شیمیایی مشخص فصل ۲۹

تری فنیل متان (جامد)	آلین	هپتان‌ها (مایع) (با ۷ اتم کربن)
ترفنیل متان (جامد)	تولوئن‌ها	اوکتان‌ها (مایع) (با ۸ اتم کربن)
فنانترن (جامد)	اکسیلین‌ها	نونان‌ها (مایع) (با ۹ اتم کربن)
آنتراسن (جامد)	سیکلو هگزان‌ها (مایع)	دکان‌ها (مایع) (با ۱۰ اتم کربن)
اسفتن (جامد)	اورتواکسیلین‌ها	پنتادکان‌ها (مایع) (با ۱۵ اتم کربن)
متیل آنتراسن	پارا اکسیلین‌ها	تریاکتتان‌ها (جامد) (با ۳۰ اتم کربن)
فلوئورن	استیرن	هگزاکتتان‌ها (جامد) (با ۶۰ اتم کربن)
فلوئورانش	اتیل بنزن	آمیلین‌ها (پنتن‌ها) (مایع) (۵ تا ۱۵ اتم کربن)
پیرن	کومن	آمیلین‌ها (جامد) (بیش از ۱۵ اتم کربن)
	سیکلو پروپان (گاز)	

جدول ج فهرست فراورده‌های نفتی پتروشیمی دیگر فصول طبقه‌بندی نظام هماهنگ
توصیف و کدگذاری کالا

ورنی‌های قیری (۳۲۱۰)	نفتات‌ها و سولفونات‌های نفت غیرقابل حل در آب (۳۸۲۳)
فراورده‌های روان‌کننده (۳۴۰۳)	اسیدهای نفتیک خام یا خالص (۳۸۲۳)
روغن‌های برش (۳۴۰۳)	الکیل بنزن‌ها و الکیل نفتالین‌های مخلوط حاصل از الکیلاسیون بنزن یا نفتالین دارای زنجیره‌های جانبی نسبتاً طولانی (۳۸۱۷)
سوسپانسیون‌های پایدارشده بی‌سولفورمولیبدن در روغن معدنی (۳۴۰۳)	پولی اولفین‌های سنتتیک مایع با مشخصات معینی (فصل ۳۹)
سولفات‌های نفت (۳۴۰۲)	پلیمرهای اتیلن (۳۹۰۱)
الکیل پلی‌اتر سولفات‌ها الکیل سولفات‌ها - دودسیل بنزن سولفونات‌های صنعتی - الکیل فنیل اتر سولفونات‌ها (۳۴۰۲)	پلیمرهای پروپیلن (۳۹۰۲)
نفتات‌ها و سولفونات‌های نفت (۳۴۰۲)	پلی پروپیلن (۳۹۰۲)
بوتان مایع شده در ظروف ۳۰۰ سی‌سی (۳۶۰۶)	پلی ایزوبوتیلن (۳۹۰۲)
فراورده‌های نفتی که از لحاظ وزن کمتر از ۷۰ درصد حاوی نفت یا روغن‌های نفتی است (۳۴۰۳)	پلیمرهای استیرن (۳۹۰۲)
موم‌های مصنوعی که از تبدیل شیمیایی موم لینیت یا سایر موم‌های معدنی به دست می‌آید (۳۴۰۴)	کوپلیمرهای استیرن، اکریلونیتریل (۳۹۰۳)
هیدروکربورهای اشباع نشده مخلوط (۳۳۰۱ و ۳۳۰۲، ۳۸۰۵)	کوپلیمرهای اکریلونیتریل بوتادین استیرن (۳۹۰۳)
موم‌های پارافینی، موم‌های نفتی و سایر موم‌های معدنیات نفتی مخلوط با موم‌های حیوانی (۳۴۰۴)	پلیمرهای کلرورونیل (۳۹۰۴)

جدول د سهم فصول عمده مرتبط به نفت از کل صادرات غیرنفتی

(درصد)

سال	دوازده ماهه	پنج ماهه	فصل ۲۷	فصل ۲۹	فصل ۳۸	فصل ۳۹	جمع
۱۳۸۰	×		۱۲/۲۹	۳/۳	۰/۹۶		۱۶/۵۵
۱۳۸۱	×		۹/۵۵	۱/۴۹	۱/۹		۱۲/۹۴
۱۳۸۲	×		۱۱/۴۳	۲/۱۲	۰/۸۷		۱۴/۴۲
۱۳۸۳	×		۱۱/۷۸	۳/۰۴	۱/۱۱		۱۵/۹۳
۱۳۸۴	×		۱۵/۵۸	۵/۴۴			۲۱/۰۲
۱۳۸۵	×		۱۳/۸۷	۲/۴۵			۱۶/۳۲
۱۳۸۶	×		۱۹/۶۳	۹/۵۵			۲۹/۱۸
۱۳۸۷	×		۱۷/۳۰	۱۳/۲۵		۱/۵۴	۳۰/۵۵
۱۳۸۸		×	۲۰/۷۰	۷/۱۵		۴/۹۸	۲۷/۸۷

جدول هـ فهرست کد تعرفه اقلام عمده مرتبط به نفت در فصول طبقه‌بندی و کد گذاری کالا

فصل ۲۷	فصل ۲۹	فصل ۳۲	فصل ۳۳	فصل ۳۴	فصل ۳۶	فصل ۳۸	فصل ۳۹ به صورت مایع
۲۷۰۱۱۹۰	۲۷۱۳۱۲۰۰						
۲۷۰۱۹۱۰	۲۷۱۳۲۰۰۰						
۲۷۰۱۹۲۰	۲۷۱۳۹۰۰۰						
۲۷۰۱۹۳۰	۲۷۱۴۱۰۰۰						
۲۷۰۱۹۴۰	۲۷۱۴۹۰۰۰						
۲۷۰۱۹۵۰	۲۷۱۵۰۰۱۰						
۲۷۰۱۹۹۰	۲۷۱۵۰۰۹۰						
۲۷۰۱۹۹۱							

منابع و مأخذ

بنایی، رضا. *الفبای شیمی*، تهران، چاپ و نشر بازرگانی.

راهنمایی محصولات شیمیایی آلی، فصل ۲۹، (General Catalogue, PANREAC Quimica) (SA, 1996).

نمانکلاتور HS (۱۹۸۸). سازمان جهانی گمرک.

سازمان جهانی گمرک (۱۹۸۸). *یادداشت‌های توضیحی نمانکلاتور HS*.

_____ (۱۹۸۸). *یادداشت‌های توضیحی نمانکلاتور HS*.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۷). «مبانی تفکیک مواد نفتی و غیرنفتی»، شماره مسلسل ۹۰۰۵.

وزارت نفت (۱۳۸۶). نامه شماره ۱۵۷۳۱-۳۰/۴ هجدهم شهریور، دریافتی از معاونت حقوقی و امور مجلس ریاست جمهوری طی نامه شماره ۲۴۴۳/۱۳۷۷۳۶ مورخ ۱۳۸۶/۹/۶.